

SELVITYS

1.10.2024

Ukrainan mediakentän jatkuvuus sotatilanteessa

Huoltovarmuuskeskus tuotti keväällä 2024 laajan selvityksen Ukrainan informaatiotilasta ja maan mediakentän jatkuvuudesta sotatilanteessa. Tarkastelu perustuu Ukrainassa tehtyihin asiantuntijoiden strukturoituihin haastatteluihin sekä monipuoliseen kirjalliseen aineistoon.

Selvitys Ukrainan mediakentän jatkuvuudesta on tärkeä osa laajempaa yhteiskunnan ja kansallisen resilienssin tarkastelun kokonaisuutta. Sota Ukrainassa on todistanut puolustustahdon ratkaisevan merkityksen tilanteessa, jossa valtio joutuu aseellisesti puolustautumaan ylivoimaiseksi oletettua vihollista vastaan. Niin perinteisessä kuin sosiaalisessa mediassa leviävä informaatio vaikuttaa aktivoivan maanpuolustusta ja maapuolustustahtoa koskevia ajatuksia. Oman maan puolustaminen tarvitsee kansalaisten puolustustahtoa, ja se on ymmärrettävä konkreettiseksi osaksi suorituskykyä.

Tässä tiivistelmässä esitellään selvityksen julkisia tietoja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisestä Ukrainan mediakentästä ja median sotaan liittymättömistä ongelmista sekä Venäjän helmikuun 2022 hyökkäyksen jälkeisestä ajasta. Tarkasteltavana ovat median vahvuudet ja haavoittuvuudet sekä selviytyminen. Tarkastelun kohteena ovat olleet Venäjän pyrkimykset vaikuttaa Ukrainan mediaan ja informaatiotilaan.

Valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (1048/2018) toteaa, että yhteiskunnan turvallisuutta ja vastuullista sananvapautta tukevan, vapaan ja moniäänisen median toimintaedellytyksien turvaaminen kaikissa olosuhteissa on yhteiskunnan turvaamisen painopisteitä. Päätös myös korostaa, että joukkoviestinnän ja sen infrastruktuurien turvaaminen on välttämätöntä. Selvitys nostaa esiin seikkoja, joilla on merkitystä suomalaisten viranomaisten ja median valmiussuunnitteluun ja varautumiseen sekä havaintoja, jotka lisäävät ymmärrystä mediakentän jatkuvuuden turvaamisesta sotatilanteessa.

Ukrainan mediakenttä ennen vuoden 2022 hyökkäystä

Ukrainan mediakenttä on viime vuosikymmeninä ollut jatkuvan poliittisen vaikutuksen alaisena. Vaikutus on vaihdellut kulloinkin hallitsevan puolueen politiikan, ulkomaiden kanssa tehtyjen sopimusten ja ennen muuta Venäjän toimien mukaan. Venäjä on säännöllisesti puuttunut Ukrainan valtiolliseen itsemääräämisoikeuteen ja yrittänyt niin välillisesti kuin suoraan vaikuttaa maan mediaan.

Ensimmäinen merkittävä yhteenotto venäläis- ja ukrainalaismielisten eliittien välillä oli vuoden 2004 Oranssi vallankumous, joka kumpusi presidentinvaaleissa esiintyneestä laajasta vilpistä. Useimmat tv-kanavat tukivat venäläismielistä ehdokasta, mutta verkkopalvelut kertoivat tapahtumista sensuroimatta. Seuraavan vuosikymmenen aikana verkkomedia kehittyi ja sen käyttö levisi väestön keskuudessa. Teknologinen edistys saattoi verkkomediat ja yleisemmin internetin helpommin saataville koko maassa.

Vuosina 2013–2014 Ukraina kävi läpi vaikeita aikoja, joihin sisältyi sosiaalisen median kiihdyttämät Maidanin mielenosoitukset. Maidanin tapahtumat alkoivat Facebook-päivityksestä, jossa presidentti Viktor Janukovitšin kerrottiin kieltäytyneen allekirjoittamasta vapaakauppasopimusta Euroopan unionin kanssa. Protestit kärjistyivät helmikuussa 2014 väkivaltaisiksi. Sata ihmistä kuoli ja kymmenet haavoittuivat, minkä jälkeen presidentti Janukovitš pakeni maasta. Pako nopeutti maan sisäisiä uudistuksia media-alalla.

Venäjä kieltäytyi tunnustamasta Viktor Janukovitšin syrjäyttämistä. Se jatkoi laittomia toimiaan Ukrainassa ja aiheutti konflikteja maan itä- ja eteläosissa. Maaliskuussa 2014 Krim liitettiin Venäjään. Luhanskin ja Donetskin alueiden protestit eskaloituivat aseelliseksi konfliktiksi. Ukrainaa vastaan hyökättiin myös mediakentällä.

Konflikti Itä-Ukrainassa vaihtui helmikuussa 2022 Venäjän täysimittaiseen hyökkäyksen Ukrainaa kohtaan. Operaation aikana toteutettiin huomattavan paljon ennalta valmisteltua mediaan kohdistuvaa vaikuttamista. Eri kanavien kautta levitettiin runsaasti disinformaatiota.

Tässä selvityksessä lähdetään siitä, että Ukraina on ollut sodassa vuodesta 2014 lähtien. Ennen sotaa Ukrainan mediakenttä oli jo kohtuullisen kattava ja matkalla riippumattomampaan suuntaan, vaikka suurella osalla kanavista oli yhä poliittisia omistajia. Tiettyssä määrin oligarkia hallitsi informaatiotilaa.

Sananvapauden näkökulmasta verkkomedia oli vapaampaa ja vähemmän riippuvaista omistajiensa eduista kuin televisio, radio ja lehdistö. Ukrainassa ei kuitenkaan ollut lainsäädäntöä verkkomedian läpinäkyvyydestä, minkä vuoksi uutissivustotkin saattoivat edistää omistajiensa etuja.

Ukrainalaisella medialla on huomattavia taloudellisia ongelmia ja henkilöstöpulaa, mutta ukrainalaisen sisällön määrä on kasvanut merkittävästi hyökkäyssodan alettua. Oligarkkien vaikutusvalta sekä yleinen poliittinen puolueellisuus mediassa on vähentynyt. Demokratisoitumisesta huolimatta Ukrainan median sotaan liittymättömät ydinpulmat ovat yhä olemassa: oligarkkiomistukset, poliittisen puolueettomuuden puute ja vajavainen luottamus mediaan sekä puutteellinen lainsäädäntö. Medialla on myös resurssiongelmia, minkä lisäksi neuvostokulttuurin perintö vaikuttaa toimintaan. Väestön medialukutaito on heikko.

Venäjän vaikuttaminen Ukrainan mediakenttään

Julkisten arvioiden mukaan Venäjän sotilaallisena päämääränä Ukrainassa on valloittaa mahdollisimman paljon maa-alueita ja alistaa tai syrjäyttää Ukrainan valtiojohto. Venäjä pyrkii tunnistamaan Ukrainan heikkoudet ja hyödyntämään niitä esimerkiksi korostamalla sisäisiä ongelmia ja syventämällä jakolinjoja. Venäjän sodankäynnin oppi korostaa hybridisotaa ja informaatio- ja mediakäytäntöä.

Mediakenttään vaikuttamalla Venäjä pyrkii luomaan toimittajien keskuuteen pelkoa, joka rajoittaa mahdollisuuksia vapaaseen raportointiin. Seurauksena voi olla itesesensuuria ja väestön tiedonsaannin vajeita tai yksipuolistumista.

Venäjän johto on luonut Venäjälle teknisesti monipuolisen, aggressiivisen ja kyvykkään mediakentän, joka voi saavuttaa erilaisia tavoitteita eturyhmiensä tarpeiden mukaisesti. Yhdessä sotilastiedustelun ja sisäisten turvallisuuspalvelujen kanssa tämä mediamaisema voi ylittää Venäjän sisäisen yleisön kontrollin ja välittää tarinansa kaikkialle maailmaan ilman, että sitä pidetään venäläisenä propagandana. Viime aikoina Venäjän tiedotusvälineet ovat suosineet voimakkaasti verkkomedian ja sosiaalisen median kanavien kehittämistä.

Tarkasteltaessa Venäjän informaatio- ja mediakentässä tapahtuvaa vaikuttamista toimijoita koskevat muutokset voivat johtua yhtä lailla toimijoiden suoriutumuksesta tai tehokkuustavoitteista kuin Venäjän sisäisistä valtakamppailuista. Keskeisimmät toimijat ovat Venäjän turvallisuuspalvelu FSB, sotilastiedustelu GRU, valtiollinen venäläinen ja muuten venäläismielinen media, sosiaalisen median ryhmittymät ja vaikuttajat sekä yksityiset palkka-armeijat, joiden painoarvo on kuitenkin Wagnerin hajottamisen jälkeen vähentynyt. Painotus on hiljalleen siirtynyt muun muassa tehokkuussyistä yksityisiin alihankkijoihin.

Vaikuttamisen kohteiden valinnassa merkitsee eniten se, miten Venäjä voi parhaiten edistää sotilaallisia tavoitteitaan. Toinen tärkeä tavoite on ukrainalaisten motivaation ja moraalien heikentäminen.

Fyysisen vaikuttamisen toimet kohdistuvat lähinnä miehittyihin tai suorien sotatoimien kohteina oleviin alueisiin. Kun Venäjä onnistuu miehittämään uuden alueen, asevoimien perässä tulevat nopeasti FSB:n edustajat, jotka pyrkivät tunnistamaan miehityksen kannalta mahdollisia uhkia. Journalistit ja tiedonvälityksen fyysinen infrastruktuuri ovat kohteita, jotka otetaan ensimmäisten joukossa haltuun tai tuhoaan. Esimerkiksi Kakhovkan ja Beryslavin alueilla venäläiset miehittäjät katkaisivat viipymättä Ukrainan yleisradiolähetykset ja alkoivat lähettää venäläisten kanavien ohjelmaa.

Venäjä kohdistaa hyökkäyksiä toimittajiin ja tiedotusvälineisiin erityisesti silloin, kun nämä ovat etulinjan läheisyydessä. Tarkoituksellista fyysistä vaikuttamista ihmisiin tapahtuu lähinnä miehitystilanteissa. Kohteina ovat ukrainalaiset journalistit – jopa perheineen – ja sotatoimialueella toimivat ulkomaiset journalistit. Toimittajia on siepattu, vangittu, tapettu ja muuten vahingoitettu. Muita keinoja ovat uhkailu ja kiristäminen sekä oikeudellinen ja hallinnollinen painostus. Journalisteja on pakotettu yhteistyöhön miehittäjän kanssa. Yleistä on myös ryöstely ja piittaamattomuus lehdistötunnuksista.

Rakennuksiin ja muuhun infrastruktuuriin isketään kaukaa tarkoituksena häiritä tiedonvälitystä. Kohteita ovat tv-tornit ja -antennit, satelliittiyhteydet, teleoperaattorit ja tietoliikenneverkot sekä radio- ja tv-kanavat ja mediatilat. Kriittistä infrastruktuuria vahingoittamalla saadaan aikaan myös välillisiä vahinkoja. Fyysinen vaikuttaminen yhdistyy lamauttamiseen, verkkotoiminnan häirintään, soluttautumiseen ja muuhun

kybertoimintaan sekä erilaiseen informaatiovaikuttamiseen. Kaikkiaan Venäjän vaikuttamista yhdistää pyrkimys kiinnittää huomio pois Venäjän kannalta epäedullisista asioista sellaisiin, jotka haittaavat Ukrainaa.

Venäjän informaatio-osodankäynti

Venäjän propagandakoneisto pyrkii vaikuttamaan aktiivisesti Ukrainan mediatilaan. Venäjä levittää viestejään ja pyrkii laajentamaan informaatiovaikutustaan operaatioilla, joilla luodaan haitallisten medialähteiden verkostoja internet-alustoille. Pyrkimyksenä on luoda illuusio siitä, että venäläisiä narratiiveja levittävät tiedotusvälineet ovat valtavirtaa. Verkoston viestintäkanavien suuri määrä edistää yleisön houkuttelua, sillä tiedotusvälineet mainostavat kanavia verkostossaan.

Venäjä toimii ennen kaikkea luomalla Telegram-kanavien verkostoja, joiden väitetään edustavan oppositiota. Näiden avulla Venäjä edistää Ukrainan vastaisia narratiiveja maan sisäisen tilanteen horjuttamiseksi. Ennen täysimittaista hyökkäystä verkostojen päätavoitteena oli tukea venäläismielisiä poliittisia voimia Ukrainassa ja valmistella suotuisaa perustaa sotilaalliselle läsnäololle kaakkoisilla alueilla. Ensin mainittu pyrkimys epäonnistui, toinen kampanja menestyi paremmin. Verkostojen vaikutuksen tehostamiseksi venäläiset propagandistit hyödynsivät epäaidosti käyttäytyviä botteja, joita käytettiin myös venäläismielisten ukrainalaispoliitikkojen mainostamiseen. Venäjä integroi miehitetyt alueet omaan informaatiovaruuteensa venäläisten kanavien ja verkostojen kautta.

Venäjän toiminnan hybridiluonteen mukaisesti informaatiovaikuttamisella pyritään ajamaan samoja tavoitteita kuin fyysisellä vaikuttamisella. Tärkeimpiä ovat Ukrainan politiikan ja johdon uskottavuuden heikentäminen ja yhteiskuntarauhan horjuttaminen, venäläismielisten tukeminen ja vastarintaliikkeen luominen Ukrainassa, väestön käännäyttämisen venäjämieleiseksi ja yleinen taistelutahdon heikentäminen.

Ukrainan väestöä on yhtäältä pyritty pelottelemaan ja toisaalta käännäyttämään Venäjän asialle. Myös yleisen hämmennyksen luominen on toistuvaa. Informaatiovaikuttamista kohdennetaan päättämättömiin, mutta tarpeeksi polarisoituneisiin ryhmiin, joiden mielipide voidaan muuttaa. Venäjä pyrkii ottamaan kohteeksi kaikki, jotka ovat hyödyllisiä sen tavoitteiden kannalta. Erityisen alttiita vaikutukselle ovat valmiiksi tyytymättömät väestönosat. Näitä ovat Ukrainan valtiojohtoa vastustavat ihmiset, kaivostyöläiset, venäjänkielinen väestö sekä miehitettyjen alueiden Venäjään kallellaan olevat asukkaat.

Venäjän propagandan tehokkuus perustuu kohdennettujen tiedotuskampanjoiden ja niiden narratiivien rationaaliseen valintaan. Aluksi valitaan muista erottuvia ja myötämielisiä väestöryhmiä, sitten lietsotaan vihaa ja levitetään Venäjä-myönteisiä narratiiveja. Miehitetyillä alueilla kampanjat ovat tavoittaneet laajoja ihmisryhmiä. Osittain nämä olivat jo valmiiksi integroituneita venäläiseen informaatiotilaan.

Informaatiovaikuttamisen kohteina ovat olleet myös Ukrainan päättäjät ja asevoimat, sotilaiden sukulaiset ja kutsuntaikäiset miehet sekä kansainvälinen yhteisö.

Venäjän verkostot ja kanavat

Venäjän propagandakoneisto vaikuttaa aktiivisesti Ukrainan mediatilaan erityisesti sosiaalisen median välityksellä. Some-kanavia käytetään aktiivisesti Venäjän

kansainvälisissä informaatiokampanjoissa. Vähemmän säännellyt alustat ja nuori kohdeyleisö tekevät kanavista houkuttelevia. Venäjä ei pysty hyödyntämään disinformaation levittämisessä Ukrainan valtiollisia tai muuten julkisesti rahoitettuja medioita.

Venäjä ja sitä tukevat tahot rakentavat kattavia, Ukrainalle haitallista informaatiota levittäviä verkostoja, jotka pohjimmiltaan koostuvat yhteen liitetystä viestintäkanavista. Verkostot voivat niiden laajuudesta ja koosta riippuen sijaita yhdellä tai useammalla alustalla. Verkostolla on kuitenkin yhteisiä erityispiirteitä.

Keskiössä on keskuskanava, joka kokoaa yhteen tietoja muista lähteistä. Tämä medialähde tai sosiaalisen median sivu on tyypillisesti vanhin osa verkostoa ja tilaajamäärältään suurin. Keskuskanavalla on monipuolinen sisältö: runsaasti pitkiä artikkeleita, videoita, yksinoikeussisältöä, useita ylläpitäjiä ja kehittynyt graafinen ilme. Se kokoaa yhteen tietoa pienemmistä kanavista ja sivuista, jotka keskittyvät spesifimpiin aiheisiin. Pienemmistä lähteistä ajan mittaan koottu valikoitu sisältö kasvattaa alkuperäisten lähteiden yleisöä ja tarjoaa samalla vaihtelevaa sisältöä pääkanavalle.

Verkostot kehittyvät tyypillisesti saman kaavan mukaan. Verkoston luominen alkaa useista kanavista, joihin haalitaan yleisöä mainostamalla ja botteja käyttämällä. Kanavat julkaisevat säännöllisesti samoja juttuja uudelleen ja mainostavat toisiaan. Nämä luovat otollisen alustan haitalliselle informaation levittämiselle. Toisessa vaiheessa säännöllisesti mutta näennäisesti eri lähteistä tulevaan kertomukseen aletaan vähitellen uskoa. Näin muodostuva niin sanottu informaatiokupla luo pohjan viestintäkampanjoille, jotka ovat verkoston kolmas tehtävä. Tärkeintä on hyödyntää informaatiokuplaa disinformaatiokampanjoissa. Onnistuessaan nämä voivat esimerkiksi käynnistää protesteja ja jopa horjuttaa maan sisäistä tilannetta.

Vastapropagandan näkökulmasta katsottuna verkostoa on hyvin vaikea torjua, jos se on jo vakiintunut. Vaikka yhteydet vihamielisiin tahoihin paljastuisivat, suuri osa yleisöstä jatkaa sen sisällön kulutusta.

Verkoston suurin heikkous on riippuvuus niiden taustavoimista. Jos nämä eivät pysty jatkamaan yhteistyötä verkostojensa kanssa, jopa sen suurimmat kanavat lopettavat sisällön julkaisemisen ja menettävät vähitellen yleisönsä, kuten PMC Wagner Networksin hajoaminen osoitti. Muut toimijat voivat kuitenkin ottaa kanavia haltuunsa ja liittää ne verkostoihinsa.

Edellä mainitun Telegramin ohella Venäjän disinformaation levittämiseen osallistuvia toimijoita tai siihen kytkettyjä alustoja ovat virallinen Venäjän media ja siellä toimivat Venäjän hallinnon edustajat, vastaperustetut venäläismieliset mediat, kaupalliset kanavat ja esimerkiksi Google Maps. Venäjä hyödyntää myös pikaviestimiä, tekstiviestejä ja lentolehtisiä eikä karta kansanvälisiä alustoja tai kanavia.

Venäjän informaatiovaikuttamisen kampanjat voidaan yleensä jakaa lyhyen, keskipitkän ja pitkän aikavälin kampanjoihin. Lyhyissä operaatioissa voidaan suunnittelusta päästä toteutukseen muutamassa päivässä. Keskipitkän aikavälin kampanjoilla pyritään usein luomaan strateginen narratiivi. Ne kestävät ajallisesti puolesta vuodesta kolmen vuoteen ja ovat tavoitteeltaan ja hyödyllisyydeltään rajallisia. Pitkäkestoiset kampanjat on suunniteltu erityisesti strategisia narratiiveja varten, eikä niillä ole päättymispäivää.

Venäjä toimii kampanjoidensa kanssa yleensä samaan tapaan. Suunnitteluvaiheessa päätetään alustavat kohderyhmät, kanavat ja narratiivit. Sitä seuraa disinformaation torjunnan kannalta tärkein vaihe eli testaaminen tai ”kylväminen”, jossa kampanjaa lähdetään jakamaan pienimuotoisesti. Tästä vaiheesta on merkkejä hyvin erilaisissa ympäristöissä, kuten hämärillä foorumi- ja verkkosivustoilla sekä erilaisilla kommenttiosastoilla. Narratiiveja testataan ja omaa viestiä kehitetään potentiaalisilla kohdeyleisöillä. Vaihe voi alkaa 1–12 kuukautta ennen varsinaisen kampanjan käynnistämistä. Toimintaa on tärkeää seurata, vaikka sitä voi olla lähes mahdoton pysäyttää. Lopulta testausvaiheesta hiottu kampanja toteutetaan valituilla toimintatavoilla.

Venäjän käyttämät informaatiovaikuttamisen toimintatavat, keinot ja välineet ovat monipuolisia ja kehittyneitä. Ukrainassa näitä on käytetty laajalti kahden viime vuosikymmenen aikana. Monissa kampanjoissa voidaan yhdistää useita strategisia välineitä tietyn tavoitteen saavuttamiseksi.

Hämmentämistä ja pelottelua voidaan tavoitella esimerkiksi ohjaillemalla haitallisesti väestön liikkeitä, liioittelemalla Ukrainassa toimivien sabotaasiryhmien saavutuksia, rapauttamalla luottamusta viranomaisiin, lisäämällä hämmentäviä merkintöjä Google Mapsiin ja eri puolille Ukrainaa, hyödyntämällä Tshernobylin ja muiden ydinvoimaloiden pelotevaikutusta ja saattamalla Ukrainan tilanne kansainvälisesti epäselvään valoon.

Imitointi ja valheellisten identiteettien käyttö sisältää ainakin esiintymistä legitiiminä oppositiomediana, naamioitumista kansanliikkeeksi, viranomaisten ja poliittisen johdon tiedonantojen ja uutisten väärentämistä sekä soluttautumista.

Aidoista tapahtumista voidaan ammentaa tekaistuja viestejä ja tarinoita. Kulttuurituotteita voidaan hyödyntää Ukrainaa tai länttä kritisoivalla viihteellä. Venäjä myös rakentaa ”informaatioalibeja” eli esittää jonkin aikaisemman viestinsä sotarikoksesta, johon ”Kiovan hallinto” syyllistyy, ja toteuttaa hyökkäyksen itse. Tämä antaa yliotteen reaktioajassa Ukrainaa vastaan ja samalla alibin, kun tragedia tapahtuu.

Sosiaalisessa mediassa ja verkossa toimimisen erityispiirteitä ovat monimuotoinen disinformaatio sekä botti- ja trollifarmien käyttö.

Venäjän informaatiovaikuttaminen nojaa narratiiveihin eli sen arvoja ja tarkoitusperiä tukeviin kertomuksiin. Narratiivit kohdistetaan erityisesti Ukrainan sisäisten jakolinjojen vahvistamiseen ja maan kansainväliseltä yhteisöltä saaman tuen heikentämiseen. Venäläiset analysoivat ja tunnistavat verkossa käytävässä keskustelussa suosittuja tekaistuja tai muita narratiiveja ja rakentavat niiden pohjalta laajempia kampanjoita. Vahvoja ovat esimerkiksi erilaiset vasallivaltionnarratiivit sekä väite, että todellisuudessa Venäjä sotii Ukrainassa länttä vastaan.

Tarinoiden laaja kirjo kuvastaa myös Venäjän johdon pyrkimystä levittää tiettyjä viestejä tietyille yleisöille. Narratiiveja esitetään eri kielillä pyrkimyksenä aiheuttaa jakolinjoja lännessä ja kasvattaa Venäjän suosiota lännen ulkopuolella.

Venäjän levittämiä narratiiveja on huomattavan paljon. Ennen Krimin valtausta vuonna 2014 ja sen aikaan narratiiveilla pohjustettiin sodan oikeutusta ja Ukrainan liittämistä Venäjään. Ukraina esitettiin epäonnistuneena valtiona ja ukrainalaiset venäläisten ”pikkuveljinä”, joilla ei ole oikeutta omaan valtioon. Ukrainasta oli narratiivien mukaan

tulossa lännen siirtokunta. Venäjällä oli myös väitetysti oikeus ja jopa velvollisuus ajaa venäjän kielen ja venäläisten asiaa ja puolustaa miehitettyjen alueiden väestöä.

Vuoden 2022 hyökkäyksen alussa Venäjä korosti Ukrainan ”denatsifikaatiota” ja väitti maan johdon antautuneen tai joidenkin ukrainalaisten tahojen liittyneen Venäjän joukkoihin. Ukrainaa syytettiin Venäjän aiheuttamista tuhoista. Eräät narratiivit pyrkivät luomaan paniikkia ja hämmennystä, kuten kyberhyökkäyksen avulla radioon saatu ”uutinen” presidentti Zelenskyn joutumisesta sairaalahoitoon.

Hyökkäyksen juututtua rintamataisteluiksi narratiivit saivat uusia sävyjä. Venäjä väittää sotivansa Ukrainassa länttä ja Natoa vastaan. Ukrainaa on kuvattu ”zombifioituneeksi” natsikansaksi, joka tulee hävittää.

Informaatiokampanjoiden tehoa ja menestystä voi arvioida ainakin neljällä tavalla: millaisia reaktioita ilmenee, miten narratiivi kehittyy ja syvenee, millaiseen toimintaan kampanja johtaa tai millaista kaaosta ja hämmennystä syntyy. Mitä tahansa reaktiota kohteena olevilta kanavilta tai yleisöltä voi pitää onnistumisena.

Eräs tärkeä tavoite on saada aikaan mielenosoituksia tai muuta yhteiskunnallista levottomuutta. Sama koskee ristiriitaisten tietojen synnyttämää sekaannusta, viiveitä reaktioissa sekä hallituksen ja muun yhteiskunnan välille nousevia väärinkäsityksiä ja väärinymmärryksiä.

Vakavin Venäjän Ukrainan mediatilassa synnyttämä vahinko on luottamuksen heikkeneminen Ukrainan hallitukseen ja instituutioihin. Muita vahinkoja ovat tiedonkulun häiriöt, väestön fyysiset ja psyykkiset vahingot, journalistien psykososiaalisen kestävyden koettelu ja kansainvälisen mielipiteen muutokset.

Välillisesti Venäjän toimet ovat vähentäneet mediarytysten ja -kanavien määrää, muuttaneet median henkilöstön demografiaa ja ajaneet journalisteja maasta.

Ukrainan mediakentän ja informaatiotilan vahvuudet ja heikkoudet

Ukrainan mediakentän ja informaatiotilan havaittujen vahvuuksien ja heikkouksien yksityiskohtia ei voi julkistaa, koska ne ovat salassa pidettävää tietoa. Eri tahoilta kootuista julkisista tiedoista voi silti muodostaa yleisen kuvan tekijöistä, jotka ovat auttaneet Ukrainaa ylläpitämään niin mediakenttäänsä kuin muun yhteiskunnan jatkuvuutta. Sama koskee tekijöitä, jotka ovat tehneet Ukrainasta haavoittuvaisemman Venäjän vaikuttamiselle.

Tärkein vahvuus liittyy kansainvälisen yhteisön apuun ja kiinnostukseen Ukrainan tilannetta ja sen mediatilaa kohtaan. Rahoitus ja tuki länsimaista on taannut Ukrainan mediakentän jatkuvuutta tehokkaimmin. Toinen vahvuus on ollut ukrainalaisten media-alan ihmisten idealismi. Valtio ei ole tukenut alaa juuri mitenkään ja korvaukset ovat alhaisia, mutta journalistit pyrkivät silti tekemään työnsä hyvin. Median ja journalistien resilienssi ja kyvykkyydet ovat kehittyneet, samoin journalistien itseohjautuvuus.

Medialla on myös ollut merkittävä rooli yhteiskunnan fyysisen turvallisuuden tukena. Informaatiokenttään on suuresti vaikuttanut presidentin rooli ja kyvykkyys viestijänä. Huomattavaa etua oli myös siitä, että kriisin alkuvaiheessa vallalla oli yhtenäisyys ja varmuus vihollisen ehdottoman pahoista aikeista.

Ukrainan median haavoittuvuuksia on hankala erotella. Media-ala ja informaatiokenttä ovat ainakin osin olleet varsin haavoittuvia. Merkittävin ominaisuus liittyy neuvostoajan perintöön, joka vaikuttaa niin työtapoihin kuin median ja hallinnon suhteisiin. Sääntely on vajavaista ja taloustilanne monin paikoin heikko. Etenkin vanhemman väestön medialukutaito on kehittymätöntä ja propagandan ja totuuden erottaminen vaikeaa. Joidenkin väestöosien venäjämielisyys synnyttää jakolinjoja. Rajanveto journalistien ja poliitikkojen välillä on epäselvä. Journalisteilta puuttuu koulutusta ja työvälineitä.

Ukrainalaisten toimittajien työhön vaikuttaa myös objektiivisen journalismin vaikeus sotatilanteessa. Sananvapaus on Ukrainassa viime vuosina kehittynyt läntiseen suuntaan, mutta samaan aikaan sitä on sodan vuoksi ollut tarpeen rajoittaa.

Ukrainan hallinto, kansalaisjärjestöt ja mediat ovat käyttäneet laajaa keinovalikoimaa puolustautuakseen Venäjän vihollisuuksilta ja vaikuttamisyriyksiltä. Osa keinoista on ollut menestyksekkäitä, osa heikkoja tai epäonnistuneita. Keskeistä on se, että Ukrainan tiedotusvälineet ja kansalaisjärjestöt ovat kyenneet jatkamaan työtään ja raportointiaan. Media on ollut demokratian selkäranka. Se on selvinnyt yhtä lailla sisäisten ongelmien kuin ulkomaisen vaikuttamisen alla.

Mediaympäristön suojaaminen liittyy sääntelyyn, joka on toiminut Ukrainassa vain osittain. Suurimpia ongelmia ovat olleet anonyymit lähteet ja kanavat sekä venäläismieliset tiedotusvälineet. Medianvapautta sääntelevää lainsäädäntöä on kehitetty ja journalistikuntaa siivottu valheellisista toimijoista.

Suojautumis- ja valmistautumiskeinoin kuuluu lisäksi Venäjän operaatioiden jatkuva seuranta, ympärivuorokautisen Telemarathon-kanavan käyttäminen valtiojohton viestinnän keinona, median ja turvallisuustahojen yhteistyö, sotakirjeenvaihtajien kouluttaminen, naisten kouluminen perinteisesti miesvaltaisiin tehtäviin sekä mediayritysten valmistautuminen sotaan ja journalistien tukeminen.

Telemarathon on Ukrainan valtion yhteinen viestikanava, joka aloitti lähetyksensä 24.2.2022 Rada TV:ssä, Verkhovna Radan virallisella televisiokanavalla. Kaksipäivää myöhemmin mukaan tulivat neljän ukrainalaisen mediaryhmän omistamat televisiokanavat (1+1 Media Group, Starlight Media, Inter Media Group ja Media Group Ukraine, jonka seuraajaksi tuli marraskuussa My-Ukraine). Nämä kaikki lähettivät vuorotellen uutisia ja muuta sotaan liittyvää tietoa ympäri vuorokauden kuuden tunnin jaksoissa. Vuoden 2022 loppuun mennessä katsojamäärä oli pudonnut 14 prosenttiin kaikista televisio katsojista ja vuoden 2023 lopussa kymmeneen prosenttiin. Valtiojohton kannalta televisioiden yhteinen, ympärivuorokautinen lähetysvirta on ollut hyödyllistä, mutta suurin osa ukrainalaisista toimittajista pitää sitä sensuurin muotona.

Fyysiset suojauskeinot ovat toissijaisia ja liittyvät lähinnä asevoimien ja journalistien suhteeseen sekä työskentelyyn lähellä taistelukenttää. Journalistien suojaamiseen on kuitenkin kiinnitetty huomiota.

Sosiaalisen median rooli

Sotaa Ukrainassa on kutsuttu ”maailman ensimmäiseksi TikTok-sodaksi”, ”historian helpoimmin internetin kautta saavutettavaksi sodaksi” ja historian ”viraaleimmaksi sodaksi”. Sosiaalisen median rooli Ukrainan sodassa on kiistatta merkittävä. Temaattisesti kyse on melko suuresta kokonaisuudesta mediamaiseman ja yhteiskunnan suojelemisessa.

Sosiaalisen median ja sodankäynnin yhdistelmässä tärkein toimenpide on luotettavuuden kannalta haitallisten somekanavien ja -toimijoiden kieltäminen tai näiden toiminnan rajoittaminen. Esimerkiksi käy venäläismielisten oligarkkien omistamien kanavien tai FSB:n vaikutuksen alle päätyneen Vkontakten kieltäminen. Toisaalta tietyn sosiaalisen median alustan kieltäminen ei välttämättä ole tehokas puolustautumisen keino, sillä vaikuttajat voivat nopeasti siirtyä muille alustoille. Toimijoiden seuranta ja heidän toimiinsa puuttuminen voi joissain tapauksissa olla tehokkaampaa.

Puolustautumisessa on osoittautunut hyödylliseksi hyvien suhteiden ylläpitäminen kansainvälisiin teknologiajätteihin ja läntisiin sosiaalisen median alustoihin. Meta salli ukrainalaisten julkaista järkyttäviä kuvia, mikä auttoi avun mobilisoinnissa. Instagram esti näkemästä, kuka seuraa ketäkin ukrainalaisilla tileillä. Sosiaalinen media on suoranaisesti tukenut Ukrainan valtionjohtoa ja asevoimia.

Muihin suojautumiskeinoihin kuuluvat jaettu käsitys Venäjän uhasta sekä disinformaation tunnistaminen ja sen vastainen työ esimerkiksi Ukrainan disinformaation vastaisen keskuksen ja itsenäisten faktantarkastajien avulla. Tehokas disinformaatioon reagoiminen edellyttää ennalta laadittua viestintästrategiaa, vastapropagandaa, kykyä osoittaa Venäjän kerronta vääräksi sekä propagandan tuottamisen ja levittämisen kriminalisointia.

Suojautumista tukevat myös yksityiset, disinformaation vastaiset mediat, journalistiset standardit, kansainvälisten alustojen propagandan vastainen työ ja kansalaisten medialukutaidon kehittäminen.

Kansainvälisen tuen houkuttelu sekä kansainvälisten medioiden ja näkyvyyden hyödyntäminen voidaan nähdä niin Ukrainan informaatiotilaa kuin yhteiskuntaakin suojaavina toimina.

Kansainvälisen tuen saamisessa on avainasemassa Ukrainan onnistuminen ”yhden äänen” viestimisessä ulospäin. Hyökkäyksen alettua koko yhteiskunta kuvaannollisesti huusi yhteen ääneen kaikilla mahdollisilla kanavilla. Tällaisella näkyvällä ja ennen muuta kuuluvalla viestillä on paljon vaikutusvaltaa kansainväliseen tietoisuuteen. Yhteinen ja kuuluva ääni taas muuttui materiaaliseksi avuksi ja koulutukseksi. Molemmat ovat auttaneet ukrainalaisia medioita selviytymään ja kehittämään toimintaansa resurssipulasta huolimatta.

Osa suojautumiskeinoista on ollut tehottomia tai Ukrainan kannalta jopa vahingollisia. Yksi haitallisista toimista on ollut kaikenlaisen Venäjään tai venäläisyyteen liittyvä kieltäminen. Kaikkia kotoperäisiä resursseja ei ole hyödynnetty, eikä Venäjän opposition kanssa ole viestinnän näkökulmasta tehty vakavammin yhteistyötä, vaikka siitä olisi voinut olla hyötyä. Lisäksi kaiken venäläisen kieltävä ”cancel-kulttuuri” aiheuttaa vastareaktion, joka esimerkiksi voi kääntää jotkut väestönosat hallituksen vastaisiksi.

Suojautumista ovat heikentäneet virallisten tahojen epäonnistumiset ja puutteet informaatiokentässä sekä eri viranomaisten ja päättäjien keskinäisen yhteistyön heikkoudet. Ukrainan armeija on mobilisoinut media-alan henkilöstöä sekä rajoittanut kotimaisten journalistien työtä. Yksityisen median toimintaa on heikentänyt sukulaisten suosiminen sekä kyvyttömyys ja haluttomuus toimia vaikeilla alueilla.

Ukrainan sananvapaustilanne

Selvästi kielteisesti on vaikuttanut myös hallituksen osittainen hapuilu mediakentän toimintaan puuttumisen rajanvedossa. Hallitus on ylittänyt joitain mediaa ja demokratiaa heikentäviä rajoja yrittäessään suojella väestöään. Tämä liittyy tiedonkulkua ja sensuuria koskeviin erimielisyyksiin turvallisuusviranomaisten ja media-alan kesken. Toisaalta jotkut näkevät, että rajoituksissa ei ole menty riittävän pitkälle.

Historiallisesti monet yhteiskunnat ovat säättäneet erityisiä sensuurilakeja maansa jouduttua sotaan tai muuhun vakavaan konfliktiin. Demokraattiset hallitukset joutuvat vaikealla tavalla tasapainoilemaan sananvapauden ja sen rajoitusten välissä. Ukrainan kokemus tarjoaa esimerkin siitä, että on mahdollista säilyttää vapaa lehdistö sodan aikana, vaikkakin tietyin rajoituksin. Keskustelussa kansallisen turvallisuuden välttämättömyyksien ja demokraattisten periaatteiden tasapainosta on myös korostettu selkeitä rajaviivoja, joita on kunnioitettava.

Sananvapauden tilanne on kuitenkin hiljalleen parantunut. Ukrainan hallitus on ponnistellut median toimintavapauden kehittämiseksi ja sananvapauden suojelemiseksi, minkä useat kansalaisjärjestöt ovat sekä panneet merkille että tuoneet esille. Raporttien mukaan sodasta huolimatta sananvapauden toteutuminen Ukrainassa on sodan aikana heikentynyt vain lievästi. Sekin on toisaalta saanut osakseen arvostelua.

Median toimintavapautta ja yleisemmin sananvapauden toteutumista heikentäviä tekijöitä ovat eri julkisten arvioiden mukaan olleet presidentinkanslian rakentama toimittajapooli, median rahoituksen ja journalistien toimintavapauden rajoitukset, puuttuminen median sisältöihin sekä itesesensuuri ja heikko kriisinsietokyky.

Päätelmiä

Ukrainan mediakentän jatkuvuuden tarkastelu nostaa esiin kriittisiä tekijöitä ja tapahtumankulkuja, joihin sekä viranomaisten että media-alan on tarpeen varautua aikaisempaa paremmin.

Valtionjohdolla on tarpeen olla etukäteen rakennettu ja selkeä strategia siitä, miten toimia median kanssa kriisitilanteessa. Suunnitelmissa ja toimintamalleissa on lähdettävä siitä, ettei median toimintavapauden, riippumattomuuden tai demokratian periaatteiden rajojen yli astuta kohtuuttomasti. Suunnitelmien ja toimintamallien tulee olla media-alan tiedossa.

Akuuttia kriisitilannetta varten on varmistettava johdonmukaisen tiedonvälityksen malli ja sen edellyttämät keinot, kanavat ja välineet. Ukrainassa tällainen on ollut Telemarathon.

Mediaan liittyvän sääntelyn on oltava ajantasainen ja kattava. Ukrainassa erityisesti sosiaalisen median ja anonyymien tietolähteiden puutteellinen sääntely on avannut viholliselle paljon vaikuttamiskanavia ja mahdollisuuksia. Myös tässä on tärkeää määrittää median toiminnan ja sananvapauden selkeät rajat, samoin se, ketkä tai mitkä ovat vihollisia tai muuten uhkaavia toimijoita ja mitkä vihamielisiä narratiiveja ja arvoja.

Informaatioturvallisuuden menettelyt on hyväksyttävä ennen kriisiä ja viestittävä riittävästi yhteiskunnassa. Väestön on ymmärrettävä, miten tiedonvälitys sotatilanteessa muuttuu ja miten ihmisten oma viestintä ja tiedonvälitys turvataan tai miten sitä rajoitetaan. Ennakoiva viestintä tukee sitä, että kriisimenettelyä ei mielletä yksinomaan

sensuuriksi, vaan mahdollisimman luotettavaa informaatiokenttää suojaaviksi toimenpiteiksi.

Disinformaation torjunnalle on luotava järjestelmä, jota säännellään oikeudellisesti. Avoimuus tavoitteissa on tärkeää. Ukrainassa osa organisaatioista on suljettu tällaisen järjestelmän ulkopuolelle ja disinformaation torjunta otettu vahvaan poliittisen ohjaukseen, mikä on voinut jopa haitata suojautumisen tavoitteiden saavuttamista.

Liittolaisten ja muun kansainvälisen yhteisön tuki on kriisitilanteessa äärimmäisen tärkeää. Myös tähän on hyvä olla viestinnän osalta valmiit suunnitelmat. Samalla on huomioitava, että Ukrainassa tärkeimmäksi osoittautui lopulta yhteiskunnasta noussut ”avunhuuto” maailmalle. Siksi sosiaalisen median käyttöä ja muuta ruohonjuuritason viestintää tulee suunnitella, tukea ja vahvistaa.

Ennakkoon luodut hyvät suhteet suuriin sosiaalisen median yrityksiin ja kansainvälisiin teknologiajätteihin helpottavat poikkeusolojen hallintaa. Starlink-satelliitti on mahdollistanut internetin käytön, vaikka internet- ja muissa yhteyksissä on ollut katkoja. Valokuituja, tukiasemia ja tv-asemia on tuhottu. Aiemmissa Ukrainaa koskevissa selvityksissä on todettu, että media-ala voi suojautua hajauttamalla toimintojaan, seuraamalla aktiivisesti tilannetta ja varautumalla kyberiskuihin sekä tietoliikenneyhteyksien ja sähkösaannin katkoihin.

Journalisteja on valmennettava ja ohjeistettava toimimaan kriiseissä ja konflikteissa. Tavoitteena on yhtäältä mahdollistaa operatiivisen tiedon välittäminen ja toisaalta journalistien hengen ja terveyden turvaaminen. Valmennuksessa on käytävä läpi sotilaallisia määräyksiä, menettelyjä ja rakenteita ja varmistaa, että journalistit ymmärtävät toimintaympäristön kontekstin ja rajoitukset. Turvatoimia voidaan tehdä tutuiksi skenaarioihin perehdyttävillä harjoituksilla. Parhaimmillaan tällainen valmennus edistää asevoimien ja median yhteistyötä sekä journalistien turvallisuutta. Media-alan on sisäisesti varauduttava siihen, miten journalistien työ muuttuu kriisiaikana.

Myös journalistien ja media-alan muun henkilöstön on varauduttava sodan psykologisiin vaikutuksiin, kuten uupumukseen ja muihin mielenterveyden häiriöihin, jotka heikentävät toimintakykyä kriisissä. Resilienssiä voivat laskea myös esimerkiksi tartunta-, hengitystie- ja ripulitaudit. Samaan aikaan hoidon saatavuus heikentyy ja lääkkeitä on pulaa.

Selvityksen perusteella tärkeä päätelmä koskee myös väestön medialukutaidon ylläpitämistä ja kehittämisestä.